

Απολογία μιας μορφής ιστορικής συγγραφής

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

ΔΕΝ υπάρχει ιστορία, αλλά μια μέθοδος ιστορίας. Η φράση αυτή του Μισέλ Φουκό, που μας υπενθύμισε πρόσφατα ο Γιώργος Βέλτσος, νομίζω πως εικονίζει μια μορφή έρευνας του ιστορικού γίνεσθαι όπου η πολιτική σκέψη, πολλές φορές, ελέγχει το ιστορικό ντοκουμέντο και το απομονώνει από την ιδιάζουσα βαρύτητα που του προσδίδει μια σχολή ιστορικής έρευνας. αφού στις πιο πολλές περιπτώσεις το ντοκουμέντο, όταν έχει επίσημη εξουσιαστική προέλευση, είναι κατάλληλα μορφολογημένο ώστε να κατευθύνει τον ιστορικό νου προς ρου αντίθετο απ' όσο η συγκυρία της εποχής το δημιούργησε. Πιστεύω ειλικρινά ότι και στην ιστορία το γεγονός διαμορφώνεται ανάλογα με την ιδεολογία του γράφοντος και ότι στην ουσία δεν υπάρχει αντικειμενική ιστοριογραφία. Ας παρηγορηθούμε, λοιπόν, με τη ρήση του Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν, ο οποίος αποφαινεται ότι ο ιστοριογράφος, παίρνοντας υπόψη τα ευρήματα του ιστοριοδίφη, πρέπει να παίρνει απροκάλυπτα και αποφασιστικά το μέρος της προόδου, τονίζοντας και προβάλλοντας τα σημεία στήριξης που οδηγούν την ανθρωπότητα σταθερά στο δρόμο της κοινωνικής προόδου.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ, σαν πνευματική παρακαταθήκη της ανθρωπότητας, δεν είναι μια αέναη παράθεση ή συμπαρατάξη γεγονότων που κινούν τη μηχανή του χρόνου από τη μια μέρα στην άλλη, τον ένα μήνα ή τον ένα χρόνο στον άλλο, με μοναδική της επιδίωξη να καταγράψει τα συμβάντα και να τα αρχειοθετήσει. Έτσι η ιστορική αφήγηση θα ήταν ένα αδιάκοπο κουτσομπολιό χωρίς καμιά ιδιαίτερη σημασία, μια ανιαρή χρονογραφία δίχως αίσθημα, ευθύνη και κρίση. Αυτό τον τρόπο τον καταδικάζει ακόμα και το λαϊκό ένστικτο, όταν απαιτεί από την ιστορία ρόλο πολιτικού και πολιτιστικού προπομπού. Του μπροστινού πατήματα, του πισινού γεφύρια, λέει με εκπληκτική σοφία η κρητική παροιμία, όταν αναθέτει επιγραμματικότερα στην ιστορία το μέγα έργο να θεμελιώσει το παρελθόν και να εδραιώσει έτσι το μέλλον. Είναι μια ρήση άκρως διαφορετική του πολιτικού ρόλου της ιστορίας, που δεν απέχει πολύ από τον προορισμό που της έταξε ο Ηρόδοτος, και έδωσε επιστημονική έμφαση στη λειτουργία της ο Θουκυδίδης. Εδώ θα ήθελα να μνημονεύσω και τον Πολύβιο τον Μεγαλοπολίτη, τον ιστορικό της Αχαϊκής Συμπολιτείας, ο οποίος με περισσό θάρρος δεν απέκρυψε τα οικεία κακά των Ελλήνων, πιστεύοντας ότι δεν φτάνουν τα κλέη για να παισιώσουν την ιστορία ενός λαού, αλλά είναι αναγκαίο να μνημονεύουν και οι αθλιότητες μιας εποχής.

Γράφω τις γραμμές τούτες στη Βιέννη, ένα από τα μεγαλύτερα νεκροταφεία της νεοελληνικής μας ιστορίας. Εδώ στεγάζονται τα περίφημα για την τάξη και την οργάνωσή τους *Staatarchiv*, όπου όλη η ιστορία της Ευρώπης μιας ταραχώδους εποχής, η οποία γέννησε την αστική τάξη και τους αγώνες της, εμφανίζεται κάτω από το μαύρο βλέμμα των κρατούντων καισαροβασιλείων της δυαδικής Αυστροουγγρικής μοναρχίας, των πολιτικών με το μαστίγιο, τύπου Μέτερνιχ, και της περιβόητης αστυνομίας, της πιο οργανωμένης τότε στον κόσμο. Αν ανατρέξετε στους ιστορικούς της εποχής, θα βρείτε ύμνους στο νόμο και στην τάξη. Αν ανοίξετε τους φακέλους των αρχείων, θα ανατριχιάσετε με τον τρόπο που η πολυύμητη αυτή τάξη πραγματοποιούνταν σε όλο το έδαφος της χώρας. Και είναι χαρά και υπερηφάνεια για μας τους Έλληνες να διαπιστώνουμε πόσο αντιεξουσιαστικοί ήταν οι συμπατριώτες μας τότε που ζούσαν και δραστηριοποιούνταν εμπορικά στη Βιέννη ή αλλού. Τα αστυνομικά ντοκουμέντα μαίνονται εναντίον τους. Ρήγας, Μαρκίδες Πουλίου και ένα σωρό άλλοι, όχι μόνο η γνωστή ομάδα που παραδόθηκε στους Τούρκους από τους Αυστριακούς για να βρει το θάνατο στον πύργο Νεμπόιζα του Βελιγραδίου, αλλά και οι εκατοντάδες των συλληφθέντων και φυλακισθέντων για την υπόθεση Ρήγα. Κι είναι χαρακτηριστικό ότι ούτε το αυταρχικό κράτος του Μέτερνιχ στάθηκε ικανό να απλώσει το μακρύ χέρι του σ' όλους τους ενεχόμενους, γιατί με τις πρώτες εκατό συλλήψεις νέκρωσε η αγορά της Βιέννης και οι αστυνομικές αρχές υποχρεώθηκαν να αποφυλακίσουν όλους εκείνους τους Ρωμιούς που ήταν οικονομικοί παράγοντες στην πόλη.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ πιστεύω πως πρέπει να επεμβαίνει ενεργά στην ιστορική αφήγηση και να σφραγίζεται επίσης με την προοδευτική κρίση πάνω στα γεγονότα. Σαν είδος ιστοριογραφίας, άρχισε να κατακτά το χώρο από τον καιρό του Γ. Σκληρού (1907) και του Γιάννη Κορδάτου (1920), όταν επιχειρήθηκε και στην Ελλάδα να τεθούν τα τεκταινόμενα στον ιστορικό χώρο κάτω από το φως του ιστορικού υλισμού. Ωστόσο, εδώ είναι ένα νοσούν σημείο: εξαιτίας των περιστάσεων που ακολουθήσαν, με τα αλληπάλληλα πολιτικά προνουντσιαμένα, τη δικτατορία Μεταξά, τον πόλεμο και την Κατοχή, το είδος αυτό της ιστοριογραφίας πέρασε, μαζί με την πολιτική δράση, στην παρανομία. Μετά την Απελευθέρωση και τον Εμφύλιο, περιορίστηκε σαν διδακτικό είδος στις φυλακές και στα στρατόπεδα, προκειμένου να

εφοδιάσει τους έγκλειστους αγωνιστές με τα αναγκαία εκείνα επιβιοθητικά στοιχεία ιστορίας που θεμελιώνουν την πολιτική κρίση. Ο Ζέβγος, ο Ρούσος, ο Τζήμας, ο υποφαινόμενος, στο στρατόπεδο Λέρου κ.α., ανέλαβαν να διατυπώσουν τα αληθή και χρήσιμα εκείνα στοιχεία από το ιστορικό γίγνεσθαι που θα ανασκεύαζαν την από καθέδρας κρατική ιστορία, γραμμένη κατά παραγγελία και πλασαρισμένη κατά τρόπο εξοργιστικό από τα διδακτικά εγχειρίδια ιστορίας σε γυμνασιακό ή και πανεπιστημιακό επίπεδο. Από την προσπάθεια αυτή του κατεστημένου, έκπλυσης του ιστορικού υλισμού, που σιτίστηκε μέσα στην παρανομία, έχει τις απαρχές του ένας κλάδος άμεσης πολιτικής ιστορίας, η οποία ενώ διατηρεί το προσόν να είναι δημοφιλής και να αναζητείται από τον φιλόστορα αναγνώστη με πολύ ενδιαφέρον, ωστόσο βάλλεται κατά καιρούς από κύκλους που δεν την θεωρούν επαρκή και χαρακτηρίζεται ως δημοσιογραφική, γιατί κατά τη γνώμη τους η πολιτική τοποθέτηση του γράφοντος τους απομακρύνει συναισθηματικά από το ντοκουμέντο και ο τρόπος της γραφής – πάντα κατά τους επικριτές της – έχει κάτι το προκρούστειο, με το να «υποχρεώνει» τα γεγονότα «να συμφωνήσουν» με τις ενδόθερες πολιτικές επιθυμίες του γράφοντος.

Χωρίς ν' αποκλειστεί και μια τέτοια μέθοδος που την είδαμε άλλωστε σ' όλη της τη μεγαλοπρέπεια να εκφράζεται με επιμονή στο χώρο του υπαρκτού σοσιαλισμού, με όλες τις ολέθριες επιπτώσεις της στην ιδεολογικώς επηρεαζόμενη περιφέρεια, πρέπει να ομολογηθεί ότι στο χώρο της νεοελληνικής ιστορίας δεν είχαμε τόσο χονδροειδείς παραβιάσεις των κανόνων του ιστορικού παιχνιδιού. Όσα βιβλία είδαν το φως κάτω από τις συνθήκες μιας εντατικής σκοπιμοθηρικής συγγραφής δεν έχουν καθόλου βαριά τη συνείδησή τους για όσα εδίδαξαν. Το είδος μάλιστα στάθηκε τόσο ελκυστικό ώστε η ιστοριογραφία υπό το πνεύμα μιας εκλαϊκευτικής αναπαραγωγής του ιστορικού παρελθόντος, που ονομάστηκε, συναινούτων εχθρών και φίλων του είδους, δημοσιογραφική ιστοριογραφία, συντέλεσε τα μέγιστα στη γνωριμία του πολίτη με την ιστορία του τόπου του. Απόδειξη, τα βιβλία με τέτοιο χαρακτήρα, που η αρχική τους μορφή υπήρξε ιστορικό ανάγνωσμα στον ημερήσιο τύπο (Σ. Γρηγοριάδης), ε γνώρισαν την κατάφαση του αναγνώστη και μάλιστα σε πολλές χιλιάδες αντίτυπα και αλλεπάλληλες εκδόσεις.

Ο ΥΠΟΦΑΙΝΟΜΕΝΟΣ υπήρξε ευήκοος μαθητής, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, διαπρεπών ερευνητών και ιστορικών, όπως του Νίκου Βέη, του Κ. Αμάντου, του Σωκράτη Κουγέα, του Νικόλαου Βλάχου. Δεν παραμέρισα τη μέθοδο της εμάρτυρης ιστοριογραφίας και αρκετές μελέτες μου στηρίχτηκαν αποκλειστικά στα αρχειακά δεδομένα. Θα ήθελα όμως να σημειώσω πόσο ελάχιστος σημασίας ήταν τα επίσημα ντοκουμέντα στην περίπτωση που έγραφα, π.χ., *Το ελληνικό 1848*. Το προόριζα για το γιορτασμό της 100ετίας των γεγονότων, στα 1948, αλλά οι πολιτικές ανωμαλίες δεν μου επέτρεψαν την έκδοση. Το βιβλίο κυκλοφόρησε το 1952, όταν ήμουν δεσμώτης στον Αϊ-Στράτη. Από όλο εκείνο το αρχειακό υλικό που πέρασε από τα χέρια μου, το πιο αξιόπιστο ήταν το *Τύπος της εποχής*, ο οποίος σε μια έξαρση

ελευθεροτυπίας δίνει το σφυγμό του αγώνα για αστικο-δημοκρατική αλλαγή, ακόμα και για δημοκρατία, πράγμα που αποσιωπούν τα ντοκουμέντα του κράτους, υποβιβάζοντας τους αγώνες σε ληστρικό επίπεδο!

Θα κλείσω με μια άλλη περίπτωση, όπου η καρδιά και η πολιτική καλλιέργεια κάνουν ασήμαντη κάθε επίσημη μαρτυρία. Το 1935 έγινε στον ελληνικό στρατό ένα κίνημα για να ανατραπεί η κυβέρνηση Τσαλδάρη της Δεξιάς. Οι άνθρωποι που κινήθηκαν ήταν τα τελευταία δημοκρατικά κατάλοιπα στο στράτευμα, πράγμα λίαν ενοχλητικό για τους Βρετανούς και τους υποτελείς τους. Και για να τους εξουθενώσουν σκέφτηκαν να οργανώσουν ένα κίνημα, εκ των προτέρων καταδικασμένο σε αποτυχία, ώστε να ευρεθεί το πρόσχημα απομάκρυνσής τους. Έτσι και έγινε. Με τις ευλογίες του Βενιζέλου από το Παρίσι το κίνημα εξεφράγη. Και απέτυχε. Τα χέρια των Άγγλων και της Δεξιάς λύθηκαν: Δύο στρατηγοί στο απόσπασμα (Παπούλας, Κοιμήσης), ο ύπαρχος Βολάνης επίσης, και εκατοντάδες στις φυλακές και έξω από το στράτευμα. Η σταθερή δημοκρατική παράδοση, που υπήρχε στο στρατό από το 1821, έσπασε κι από τότε οι ένοπλες δυνάμεις παραδόθηκαν στα χέρια της Δεξιάς. Βέβαια για την ενέργεια αυτή των Άγγλων δεν υπήρξαν, ούτε υπάρχουν, γραπτά αρχειακά τους ντοκουμέντα. Αυτά δεν γράφονται ούτε αρχειοθετούνται. Αλλά ο αγαπητός μου συνάδελφος και διαπρεπής πολιτικός συντάκτης Κώστας Καλλιγιάς (*Το κίνημα του 1935*), με σειρά οξυδερκών παρατηρήσεων και διασταυρώσεων, επέτυχε να αποκαλύψει την ενέργεια αυτή των Άγγλων. Αντίθετα, άλλος νεότερος συνάδελφος που ζει στο Λονδίνο, ο Γιάννης Ανδρικόπουλος, αμφισβητεί τα συμπεράσματα του Καλλιγιά επικαλούμενος την ανυπαρξία ντοκουμέντων στα αγγλικά αρχεία, τα οποία πρόσφατα ανοίχτηκαν και δεν αναφέρουν τίποτα για ανάμειξη των Άγγλων στο κίνημα του 1935. Η επιμονή τους όμως να μείνουν εκτός στρατεύματος οι απόστρατοι του 1935 και η εμφανής ανάμειξη του Άγγλου πρεσβευτή στην Αθήνα Ουώτερλου στη μετέπειτα κήρυξη της δικτατορίας Μεταξά δίνουν το στίγμα της δραστηριότητάς τους.

Ας μου συγχωρεθούν οι άτακτες αυτές σκέψεις. Γράφονται μακριά από την Ελλάδα, χωρίς τη βοήθεια των σημειώσεών μου και χωρίς καν να επιμείνω στη μεθοδολόγηση του υλικού που καταχωρώ στο χαρτί αυτή τη στιγμή. Γράφονται επίσης κάτω από το καθεστώς μιας συγκίνησης εδώ στη Βιέννη όταν προσκυνητής πέρασα τη μικρή οδό *Γκρήχεν γκάσσε* για να δρασκελίσω το κατώφλι της *Ταβέρνας των Ελλήνων*, όπου σ' ένα εσωτερικό της διαμέρισμα διάβασα χαραγμένο στον τοίχο, μαζί με εκατοντάδες άλλες υπογραφές, και την υπογραφή του *Ρήγα Βελεστινλή*. Μερικές μέρες προτούτερα, στη Βενετία, κάθισα στο καφενείο *Φλωριάν* και ήπια έναν καφέ στα ίδια τραπέζια και τις ίδιες καρέκλες που κάθονταν οι Έλληνες επαναστάτες φοιτητές που υπονόμισαν την αυταρχική εξουσία της Αυστροουγγρικής μοναρχίας. Επισημασμένοι από την αυστριακή αστυνομία, επρόκειτο να συλληφθούν, όπως μαθαίνουμε από επίσημες αστυνομικές εκθέσεις των πρακτόρων του Μέτερνιχ, και γλίτωσαν γιατί μπήκανε, εκείνες τις μέρες του 1798, στην περιοχή νικηφόρα τα στρατεύματα της Α' Γαλλικής Δημοκρατίας, καταλύοντας το τυραννικό καθεστώς στη Βενε-

τία. Η ιστορία, όταν διασταυρώνεται με τον αγώνα για την πρόοδο, προσφέρει ανεπανάληπτες συγκινήσεις στο μυημένο πολίτη, τον «περί τά κοινά συμπράττοντα»... □

Βενετία - Βιέννη
23 Σεπτέμβρη - 6 Οκτώβρη 1988